هیگڵ لە دووایین بایۆگرافیایدا

هاشم سالح
وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە: کامیل محەمەد قەرەداغی

دەبێ لەپاش ئێستەوە ئێمە چی لەسەر (هیگڵ)ئاشکرا بکەین؟ئایا شتێك ماوە لەسەری بووترێت؟پسپۆڕی فەرەنسیی بواری هیگڵناسی(جاك دونت) لەم دوواییانەدا لە (پاریس)ی پایتەختی فەرەنسە بایۆگرافیایەکی تەواوی لەسەر ئەم فەیلەسوفە ئەڵمانییە گەورەیە بڵاوکرۆتەوە. خۆی دەڵێت شتی وای تێدابڵاوکردۆتەوە کە تائێستە کەس لەسەر هیگڵ ئەوشتانەی نەزانیوە, دیارە هەموو ئەمانەشی لەڕێگەی ئەو بەڵگەنامانەوە دەستکەوتووە کە بەم دوواییانە لەسەر هیگڵ و سەردەمەکەی ئاشکراکراون.

(دونت) ئەو قسەوباسە باوانە لەسەر (هیگڵ) بەدرۆ دەخاتەوە کە دەڵێت (هیگڵ) لەسەرەتای تەمەنیدا کاسۆلیك بووە و دواییش لە کامڵبوون و پیریدا بۆتە پارێزکار. ئەم دەیسەلمێنێت کە (هیگڵ) تاسەر بە وەفاداری بەرامبەر بە ئەو پرەنسیپانە ماوەتەوە کە لە قۆناغی منالّیی خۆیدا هەڵیگرتوون. هەروەها بەوشێوەیەش

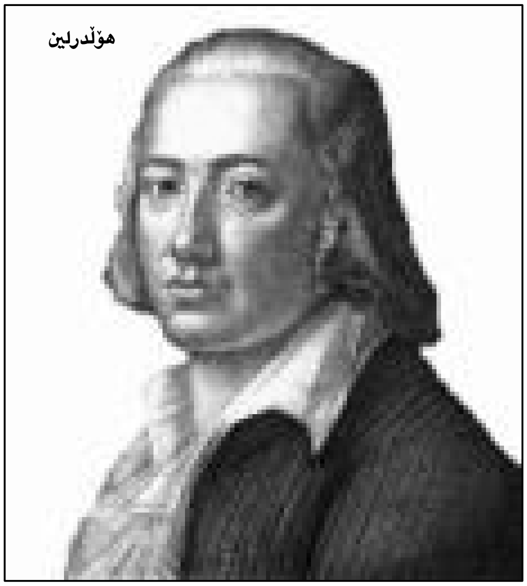

فەلسەفەی هیگڵی-١٩٨٢, هیگڵی نهێنی- ١٩٨٥, هیگڵ فەیلەسوفی زیندوی مێژوو- ١٩٨٧».

شتێك كە لەسەر منالیی (جۆرج ڤێلهلم فریدریك هیگڵ)بیزانین ئەوەیە كە لەساڵی(١٧٧٠)دا لەخێزانێكی سادەی شاری (شتوتگارت)لەدایكبووە. هەر لە تەمەنی منالییدا چەندان نەهامەتیی بینیوە,وەك ئەوەی كە ئەم دایكیی زۆر خۆشویستووە, كەچی لەتەمەنی(١١)ساڵیی ئەمدا دایكی مردووە. براكەی لە شەڕدا كوژراوە و خوشكەكەشی كە هیگڵ زۆر ئالودەی بووە, شێت بووە. پاشان هیگڵ خۆیی مناڵێكی ناشەرعیی لەژنێك دەبێت, ئەو منالە تا هەموو تەمەنی بۆ هیگڵ هەر كێشە دەبێت. بەڵام كاری ڕیكەوت و پێویستی وا كەوتنە یەك , كە هێگڵ پێش تەمەنی (١٨)ساڵی ببێت بە گەورەترین فەیلەسوفی ئەڵمانیا, وبگرە چاخی نوێش. هیگڵ لەگەڵ (هۆڵدەرلین)ی شاعیردا زۆر دۆست و تێكەڵ بوون. فەرەنسە لە دەماودمی ساڵی شۆڕشە گەورەكەی خۆیدا لە (١٧٨٩) لەڕووی سیاسییەوە زۆر كامڵ بووبوو, رەوتی فەلسەفییانەی ئەوكاتەی هیگڵیش لەگەڵ رەوتی شیعرییانەی هۆڵدەرلین و مۆسیقییانەی بتهۆڤن و سیاسییانەی ناپلیۆندا ڕێك بوو.. بۆیە ئەو سەردەمە كە لەشانی ئەوانەدا خۆیی بینییەوە سەرسام بوو. چونكە ناپلیۆن چەند لەبواری شەڕ و سیاسەتدا كارامەبوو, هیگڵیش ئەوەندە لەبواری هزر و فەلسەفەدا كارمە بوو. بۆیە ئەویش وەك هەموو خەڵكە ناوازەكانی ناو مێژوو چركەساتی نائاساییانەی هاتنەئارای خۆیی بینییەوە. ئەوەندە ئێمە لەسەر منالیی بیزانین ئەوەیە لە خێزانێكی پرۆتستانتیی لۆسەری لەدایكبووە. لەناو خێزانەكەیاندا ئاین ئامادەییەكی هەبووە.بۆیە هیگڵیش تا هەموو ژیانێكی پەیوەندییەكی بە مەزهەبی لۆسەریی و مۆركی ناڕەزاییدەربڕینی ئەو مەزهەبەی بەسەرەوە دەمێنێتەوە. بەڵام كە ئەم مەزهەبە دەبێتە بیروباوەڕێكی نەزۆكی پشیتگیریكردنی فەرمانڕەوایان ئەم دەكەوێتە ڕەخنەكردنی مەزهەبەكە.بۆیە لەلاوییدا دەكەوێتە ژێركاریگەریی ئەو هزری رۆشنگەرییەی ئەو رۆژگارە تازە پەیدا دەبوو, ئەو خوێندكاری قوناغی دواناوەندی بوو نوسراوەكانی بیریارە رۆشنگەرەكانی وەك(رۆدۆڵف لیسنگ و كانت)ی

دەخوێندەوە. بەڵام ئەوە مانای ئەوە نەبوو کە هیگڵ وازی لە ئاین هێنابێت، یان لەدژی وەستابێتەوە، بەڵکو زمانی فەلسەفەکەیی وا سازدا کە لەگەڵ ئاوەزی ئەو گەلەدا بگونجێت کە هێشتا بەڕۆشنگەری ئاشنا نەبووبوو. لەبەرئەوە هەستیکرد کە گرفتاری دووفاقییەك هاتووە. زمانێك بەکاردەهێنێت کە لە یەك کاتدا ئاینی و فەلسەفییشە..

بێت، نەك هەر تەنها ئاینی خەڵکانی تر، واتە ئەو لەو قسەیەی (لیسنگ)ی فەیلەسوفی رۆشنگەری دوورتر رۆشتبوو، کە وتبووی دەکرێ هەموو ئاینەکانی تریش راست بن، نەك تەنها هەر ئاینی مەسیحی، و بەم قسەیەی لەکاتی خۆیدا ناوەندە مەسیحییەکانی تووڕەکردبوو، چونکە وایاندەزانی کە تاکە ئاینی راست، ئاینی مەسیحییە.

ناپلیۆن

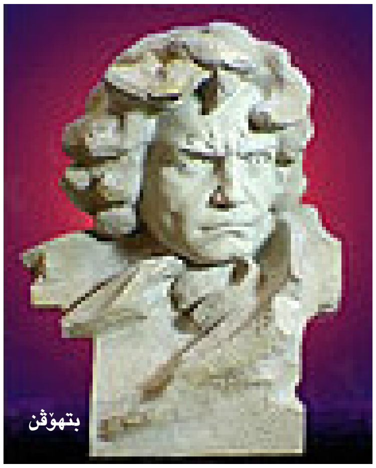

بتهۆڤن

کانت

کە ساڵی خوێندنی دواناوەندیی کۆتایی پێدەهێنێت. داوا لە هیگڵ دەکرێت کە وتاری ماڵئاواییکردن لە بەڕێوەبەر و مامۆستاکان بخوێنێتەوە. ئەوەش بەڵگەیی سەرکەوتوویی ئەو و متمانەداریی ئەوان بوو بە هیگڵ.

ئەو وتارەی هێگڵ لەوێدا دەیخوێنێتەوە لەژێر ناونیشانی(باری خراپی هونەر و زانستی تورکەکان)بوو،مەبەستی لە تورکەکانیش هەموو ئەوانە بووە کە مەسیحی نەبوون. ئەو لەو وتارەکەیدا باسی لەوە کردبوو کە دەبێت ئاینەکەی ئەوانیش لەبەر ئەگەری ڕەخنەکردندا

بەڵام چۆن و بۆچی هیگڵ بووەتە فەیلەسوف؟

هیگڵ خۆی بەپێی میزاج و کات چەند وەڵامێکی بەم پرسیارە داوەتەوە. یەکێکی ئەو وەڵامانە وەڵامێکی درێژە و لەکتێبی "فینۆمینۆلۆژیای رووح" دا هاتووە.تێیدا باسی ئەو قۆناغانە دەکات کە هۆش لەسەرەتاوە تا کۆتایی دەیبڕێت. واتە چۆن لەباری سادەیی و نەزانییەوە دەچێتە باری فەلسەفەی راستەقینە و ئەپستمۆلۆژیای ڕەها. لەم وەڵامەیدا دەبینین کە چۆن هیگڵ بەبێ هیچ ڕەخنەگرتنێك خۆی دەداتە دەستی کەلەپوری ئایدیالیستی.

کەواتـە پێناسـەی ئایـدیالیزم چـییە؟ و کەسـی ئایدیالیستیش کێیە؟

کەسی ئایدیالیست کەسێکی میتافیزیاییە, کە نـەك هـەر جیهـان ئاوێتـە دەکاتـەوە, بـەڵکو لەوکاتـەدا کـە خـۆی دەئافرێنـێ, جیهـانیش دەئافرێنێتەوە.

کەسـی ئایدیالیسـتی کەسـێکە تـا ئەوپـەڕی سـنورەکان گرنگـی بـە بـیر دەدات, ئـەو بـیر بـە گرنگتر لە هەر راستییەکی مادییانەی بەرهەست بە گرنگتر دادەنێت. ئەم بۆچوونانە لـەکتێبێکی هیگڵدا ئامادەییان هەیە کە لـە گـەنجیی خۆیـدا نوسیویەتی و لەوانەشە لەنوسینیدا (هۆڵـدەرلین و شیلینگ)ی هاوڕێی هاوکارییان کردبێت..

لەڕاسـتیدا ئایدیالیزمیەکـەی (هیگـڵ) شـتێکی نایـاب و بـاڵا بـوو. لەبەرئـەوە قوتابیـەکانی لـە زانکۆکـانی(ینیـا) و (هایـدلبێرگ)یـان (بـەرلین) زۆر گوێڕایەڵانـە کوێیـان بـۆ شـلدەکرد. کـە لەسـاڵی(١٨١٨)دا یەکـەم وانـەی خـۆیی لـە زانکـــۆی:بـــەرلین: وتـــەوە هۆڵەکـــەی لەرزاند,جەماوەرەکەی هەڵیڕی.

ئـەو رۆژگـارەی هیگڵـی تێـداژیاوە رۆژگـارێکی سـەخت بـووە. دەسـتەڵاتی کـۆلاکی هـەر لـە هەرەتی خۆیدا بوو,دەمارگیریی ئاینی باوبوو. ئـەڵمانیاش وڵاتێکـی پارچەپارچـەکراو بـوو و بەدوای یەکگرتنـەوەدا وێڵ بوو, ئەو سەردەمە میری ئەو هەرێمـەی هیگڵـی تێدا لـەدایك بوبو هەموو خراپیەدزێوەکانی لەخۆیدا کۆکردبۆوە, ئەگەرچی وڵاتێکی لۆسەرییانەی بەڕێوەدەبرد, کابرایـــەکی دەســـتەڵاتخوازی زیانـــەخرۆی ئارەزوباز بوو,بە بەدڕەوشتی بەناوبانگ بوو, ئـەو لـەناو کۆشـکەکانیدا ئاهـەنگی سـەمای ڕێکدەخست و فەرمانبەرەکانیشی ناچاردەکرد کـە کـچ و ژنـەکانی خۆیـان بـۆ ئـەو ئاهـەنگی سـەمایانە بـەرن. ئـەمجا بـە ئـارەزوی خـۆی کەسانێکی لەو کچ و ژنانە بۆ خۆی هەڵدەبژارد, کەسـێکیش بـە فـەرمانی قایـل نەبووایـە بـەبێ لێپرسینەوە زیندانی دەکرا.

بەکورتی و بەکورتی ئـەڵمانیای ئـەو سـەردەمە ئەڵمانیایـەکی کۆلاکیچـاخەکانی ناوەڕاسـت بوو, بۆیە کە شۆڕشی فەرەنسە ڕوویدا (هیگڵ) لە خۆشییاندا شاگەشکە بوو.

هیگـڵ کـە لـە خوێنـدنی ئامادەیی سەرکەوتوو دەبێـت کورسـییەکی خوێنـدنی لاهـوت لـە زانکـۆی(تـوبنگین) بەدەسـتدەهێنێت. لـەو زانکۆیـەدا بـەهاوەڵیی(هۆڵـدەرلین و شـیلینگ) پێنج سـاڵ بەسـەردەبات, ئـەو پێـنج ساڵە ئەم سیانە هەندێجار لـە ژورێکدا بەیەکـەوە ژیـاون. دووایـیش بوون بە مایـەی سـەروەریی ئـەڵمانیا. بـەڵام ئـەوەش مایـەی سەرسـوڕمانە کـە چـۆن هیگڵێك چۆتە زانکۆ بۆئەوەی لاهوت بخوێنێت, کەچی دووایی بووەتە فەیلەسوف!

بەڵێ ! هیگڵ و شیلنگ و هۆڵدەرلین لەڕاستیدا وا ئاراستە کرابوون کە ببن بە پیـاوی ئـاینی, کەچی لە قاپوتی ئاین چوونەدەرەوە و لە هزر و شیعردا جوانترین داهێنانیان پێشکەش کرد.

هیگڵ لەساڵی(١٨٣١)کۆچی دوایی کردووە

* ئـەم بابەتـە پوختـەی باسـێکی (هاشم سـاڵح)ە بـە عـەرەبی لەســـەر ماڵپـــەڕی (ڕەزگـــەر) بڵاوبۆتـــەوە.و هەنـــدێکی بڕگەکانیم(بە وێنەکەشەوە)لە ئینسایکلۆپیدیای (ئینکارتا)وە وەرگرتووە.